

Федорчук О.І. Сім'я як чинник майбутньої успішної адаптації дитини до умов шкільного життя. // Дошкільник: крок у шкільне життя» : навч.-метод. посібник. Піроженко Т.О., Карабаєва І.І., Соловійова Л.І., Токарева Л.Д., Федорчук О.І. Хартман О.Ю. ; за наук. ред. Т.О. Піроженко. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. С. 110-131. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/735988/>

Сім'я як чинник майбутньої успішної адаптації дитини до умов шкільного життя

Дошкільне дитинство справедливо розглядається як період первинного становлення особистості. На етапі дошкільного дитинства розвивається самосвідомість, формується самооцінка, відбувається вибудовування ієрархії мотивів і їх супідрядність. Саме в дошкільні роки життя проглядається первинний обрис світогляду, окреслюється перша цілісна картина світу, вибудовується особистісна культура, в центрі якої – система ставлень дитини до себе, до інших і в цілому до світу. Важливо, що весь цей складний процес має свою логіку розвитку. І саме в цей період найбільш важливим на розвиток особистості дитини є вплив сім'ї, вплив існуючої в ній системи внутрішньо сімейних, а також батьківсько-дитячих відносин.

Сучасний соціокультурний простір значно підсилює актуальність проблеми соціальної адаптації дошкільника, психологічної готовності дитини до школи. Це виявляється, перш за все, в підвищенні вимог до сформованості вже у першокласника певних моделей соціальної поведінки, усвідомлення базової системи ціннісних орієнтацій, що вимагає сьогодні серйозного переосмислення задач виховання та соціалізації в період дошкільного дитинства.

Дорослі мають чітко усвідомлювати, чи достатньо готова дитина до активного включення в широкий соціальний простір, яким є сьогодні шкільне життя. Сучасна школа є серйозним випробуванням для першокласника. Щоразу підтверджує свою актуальність проблема визрівання соціальної

компетентності у майбутніх школярів. Це і здатність орієнтуватись у нових обставинах; вибирати відповідний формат поведінки; відчувати свої можливості; здатність звернутись по допомогу; самому надати допомогу одноліткам, здатність до партнерської взаємодії, здатність уникати конфліктних ситуацій і утримання від агресії по відношенню до інших, оволодіння алгоритмом безпечних дій у разі проявів агресивної поведінки оточення.

Особливо важко для дитини цього віку дається соціально-особистісне навантаження, у порівнянні із навантаженням навчального процесу, з яким інтелектуальний розвиток більшості дітей справляється. При зміні соціальних умов діти-шестирічки виявляються значною мірою неадаптованими у різних планах, починаючи із сприйняття оточуючих людей, комунікації із дорослими.

Труднощі соціальної адаптації першокласника: постійно пригнічений настрій, часті простудні захворювання, загострення хронічних захворювань, негативно впливають на адаптацію до учіння. Саме в умовах сімейного спілкування є усі можливості забезпечити супровід процесу саморозвитку дитини, збереження при цьому права дитини відстоювати власну індивідуальність.

Осмислення особливої ролі сім'ї як чинника успішної адаптації дитини до умов шкільного життя та оптимізація пошуків ефективних способів взаємодії з батьками з метою гармонізації виховних впливів на дитину є ключовим аспектом Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку. У документі, зокрема, наголошується на надважливості формування культури відповідального батьківства та єдності виховного впливу сімейного та суспільного виховання, в основі якого має бути дитиноцентризм та особистісно орієнтований підхід. Сім'я є активним учасником освітнього процесу і у повній мірі несе відповідальність за якість життя, розвитку, виховання та освіти дитини. У Базовому компоненті дошкільної освіти (нова редакція) зазначається важливість підтримки батьками комплексного підходу до цілісного розвитку особистості дитини відповідно визначених критеріїв в

умовах родинного виховання. Нові вимоги стоять перед усіма учасниками освітнього процесу і потребують державної підтримки.

Ефективність сім'ї як основного чинника впливу на розвиток дитини визначається рівнем батьківської відповідальності, де вирішальну роль відіграють:

- ціннісні орієнтації батьків у вихованні дитини;
- рівень обізнаності батьків із закономірностями розвитку дитини;
- готовність та здатність будувати свої взаємини з дитиною у форматі суб'єкт-суб'єктних, партнерських взаємин.

Аналізуючи роль сім'ї у підготовці дитини до шкільного життя потрібно брати до уваги реальні показники рівня усвідомлення батьками потенціалу власної відповідальності за гармонійний та повноцінний розвиток дитини, розуміння змістового наповнення готовності дитини до шкільного життя; особистісних властивостей дитини, її потенційних можливостей; готовності дорослих до взаємодії із закладом дошкільної освіти; розуміння особливості спілкування дорослих з дитиною та реальних умов батьківського супроводу розвитку дитини. З цією метою використовується спеціально розроблений блок питань.

Питання для опитування батьків

1. Чим особливим є для Вас цей навчальний рік?
2. Чи налаштовуєте Ви свою дитину на те, що цей рік є особливим?
3. Що Ви очікуєте від дитячого садка? На що б хотіли звернути увагу?
4. Над якими проблемами (питаннями) Ви маєте працювати у родинному колі? Чи потребуєте Ви допомоги (конкретно якої).
5. В чому, на Ваше переконання, полягає готовність дитини до шкільного життя?
6. Хто відповідає за готовність (за соціальну адаптацію) дитини до шкільного життя?

7. Яку інформацію під час зустрічі з вихователем (психологом) Ви б хотіли отримати?

8. Чи є для Вас корисними індивідуальні зустрічі з психолого-педагогічною службою?

9. Якою мовою Ви спілкуєтесь вдома? Знання державної мови: Ваше бачення?

У ході невимушеної розмови з батьками чітко визначаються рівні присутності почуття власної відповідальності за готовність дитини до шкільного життя:

- почуття повної відповідальності за готовність дитини до шкільного життя: навчання у дошкільному закладі як додаткова допомога, наявність бажання та готовності до...;
- поверхове ставлення до проблеми підготовки до школи;
- власний досвід входження, адаптації до шкільного життя переважає у мотивації активних дій батьків у підготовці дитини до школи;
- вважають свою участь цілком адекватною, вбачаючи основну роль за дошкільним закладом;
- невпевненість, яка передається дітям, необґрунтована тривожність, вмотивована різними інформаційними джерелами: інформація про непомірні труднощі викликані сучасними вимогами Нової української школи;
- відсутність батьківської відповідальності за виховання дитини, байдуже ставлення до рівня якісних характеристик розвитку дитини, а відтак і готовності до шкільного життя; сім'ї з негативною соціальною ситуацією.

Отримана інформація дає можливість вчасно налагодити контакт дошкільного закладу освіти з родиною, вибудувати гармонійну взаємодію батьків із психолого-педагогічною службою, розробити графік фахових тематичних консультацій.

Робота психолога повинна відбуватись в індивідуальній формі із урахуванням можливості проведення консультацій у вранішні години (за домовленістю з батьками) а також із можливістю для батьків присутності на заняттях. Психологом мають бути розроблені рекомендації для спільних дидактичних вправ з дитиною в плані оптимізації готовності до учіння в школі і пам'ятка «Дошкільна зрілість: характеристика основних складників» з метою повторного ознайомлення зі смисловим наповненням поняття «дошкільної зрілості», яким дорослі мали керуватись у процесі допомоги дитині. Такі заняття показують найбільшу ефективність у питанні осмислення батьками значимості свого супроводу процесу підготовки дитини до життя у широкому соціумі, у першу чергу. З метою спроби звернути увагу батьків на характер індивідуальних особливостей дитини, що слугуватиме злагожденню зусиль по супроводу та розвитку потенційних можливостей дитини, на заняття вихователя чи психолога запрошується група батьків. Перед початком заняття вихователь (психолог) проводить опитування дорослих, що використовується як засіб інформування, сконцентрування уваги батьків на певних закономірностях та особливостях становлення особистості дитини.

Спільні обговорення результатів таких занять мають на меті зосередити увагу дорослих на основних якісних новоутвореннях, які визначають психічну активність дитини як суб'єкта розвитку та подальшого саморозвитку і забезпечують легку адаптацію дитини до нового соціального статусу школяра.

Практика показала, що у дошкільних закладах, де робота з родиною ведеться із першого дня зарахування дитини до закладу, батьки майбутніх першокласників демонструють достатній рівень обізнаності з особливостями власної дитини, місцем її в колективі однолітків (рівень розвитку, характер самооцінки, поведінкові особливості у різних ситуаціях життя у групі дитсадка). У відповідь на отриману інформацію про проблеми адаптації шестирічок до шкільного життя дорослі самостійно визначають потребу у додатковій інформації щодо допомоги пов'язаної із попередженням можливих труднощів їхньої дитини, враховуючи її індивідуальні особливості.

Серед факторів впливу родинного середовища на дитину варто виділити ключові:

- предметно-практична діяльність;
- особистісне спілкування;
- сімейна гра.

Предметно-практична діяльність - **формує відповідальність, наполегливість, ініціативність** – це активне залучення дитини до внутрісімейного життя, це різні форми партнерської взаємодії у різних побутових справах разом з дорослими. Це потрібно робити регулярно, спеціально із виховною метою, з обов'язковою безпосередньою присутністю дитини при вирішенні сімейних питань. Привчати робити це не з примусу, а за власним бажанням як рівноцінного члена сім'ї, із осмисленням доцільності певних дій і водночас з правом дитини вибору власних способів дій. Маємо спеціально турбуватись про розширення змістового досвіду дитини у житті родини, збагачувати її ролі у різних життєвих справах. Паралельно вчимо дитину брати на себе відповідальність за свою ділянку роботи. На початку входження у навчальний процес здатність самостійно працювати над завданням є визначальною. Дорослий тут має бути другом-наставником, який емоційно підтримує вияв самостійності, наполегливості, допомагає проявити здатність долати труднощі, підсилює радість успіху.

Наявність та взаємодія одночасно двох протилежних та важливих батьківських місій (відповідальностей) як піклування за дитину та допомога дитині в опануванні навичками піклуватись про себе вимагає від дорослого прояв почуттів люблячого тата чи мами у поєднанні з психолого-педагогічною майстерністю та певним багажем знань. Така специфічна особливість відносин дорослого та дитини в психологічній науці називається амбівалентністю. Загалом фактор виховного впливу сімейного середовища на готовність старшого дошкільника до умов шкільного життя може мати як позитивний так і негативний характер. Позитивний вплив на особистість дитини полягає в

тому, що ніхто, крім самих близьких для неї в сім'ї людей, не відноситься до дитини краще, не любить її сильніше і не піклується стільки про неї. Саме в родині дитина робить свої перші кроки, вона є невичерпним джерелом її життєвого досвіду, духовних сил, моральності. Сім'я для дошкільника це той маленький світ, в якому і проходить процес соціалізації, отримуються перші уроки життя. Лише в родині можна забезпечити достатні умови для духовного та емоційного життя маленької особистості.

І разом з тим, ніякий інший соціальний інститут не може потенційно нанести стільки шкоди у вихованні дитини, скільки може зробити родина. З огляду на той факт, що період старшого дошкільця має визначальний вплив не тільки на успішність навчання в школі, але й на все подальше життя дитини, рівень відповідальності батьків за готовність дитини до шкільного життя є надвисоким.

Не менш важливим завданням є увага дорослих до стимулювання ініціативних творчих дій дитини. Ініціативність діти проявляють дуже рано, проте дорослі не завжди цінують її як важливе новоутворення та цінну для дитини властивість. Якщо ж поставитись до ініціативності відповідальніше – як до важливого компонента інтелектуальних здобутків старшого дошкільника, то саме у сімейному спілкуванні для цього широке розвивальне поле. Скажімо, у мовленнєвому спілкуванні батьків з дитиною завжди є можливість для запитань на кшталт «Як ти гадаєш, ...?», «Як би нам краще зробити?», «Щоб нам таке придумати, щоб бабусі було приємно?». При цьому щораз тактовно привчати дитину замислюватись над своєю відповіддю. Не оцінювати негативно поспішні фантазії, а спонукати подумати над своїм задумом: що саме дитина має на увазі; як це підходить до конкретної ситуації; що очікується у результаті тощо. Так поступово дитина і навчається включатись у реальну справу, зароджується здатність віднаходити різні варіанти розв'язання завдання, порівнювати їх, знаходячи найліпший. Дорослі пробуджують у дитини смак до власних рішень та розгадок як корисного

вкладу у спільну справу, що допомагатиме дитині проявити себе як у груповій роботі, так і при виконанні самостійних завдань. Це значно розширює поле орієнтованості дошкільника у житті дорослих, в оточуючому світі. Так зароджується творча ініціатива. Розвивати її можна у будь якій діяльності: у бесідах за текстами художніх творів, переглянутих вистав, відвідуванні різних культурних заходів тощо. Для цього підходить різної форми дитяча конструктивна діяльність та наявність відповідного супроводу дорослого (тата, мами, дідуся, бабусі).

Розвиток творчої самостійності допоможе дитині впоратись із напруженням та почуттям безпорадності при відсутності додаткової уваги вчителя, зосередитись на власній роботі, уникнувши різного роду бурхливих емоційних сплесків. Саме такі реакції у першокласника прискорюють загальну втомлюваність і виснажують нервову систему дитини.

Дорослим слід звернути увагу на те, як дитина реагує на невдачі, як сприймає свої помилки, як реагує на зауваження, інформацію від дорослого про свої помилки. Найголовніше, що має дитина почути від дорослого це те, що помилялись – це нормальна ситуація в житті кожної людини, яка хоче чогось навчитися. Найдієвішим уроком для дитини буде демонстрація дорослими власного прикладу реагування на свої помилки. Не соромтесь розказувати дитині про ваші ситуації з дитинства. У процесі виконання будь якої спільної роботи проговоріть з дитиною відповідний момент: виявіть власну помилку, пошукайте разом алгоритм виправлення помилки, дайте дитині можливість підтримати вас. Емоційна реакція дорослого на помилку є для дитини прикладом своєрідного ланцюжка дій на майбутнє у подібній ситуації.

Батьки мають допомогти дитині спокійно, самостійно виправляти свої помилки. Вироблення відповідної реакції на певну стресову ситуації вимагає терпіння, часу і розуміння як з боку дорослих, так і дитини.

Виконуючи якусь спільну справу разом із дитиною слід звернути увагу на вироблення у дитини важливої звички доводити кожну справу до завершення.

Алгоритм дії: яким був наш задум; що ми робили (як); наш результат (ми молодці!).

Дитина завжди повинна почути оцінку своєї роботи, підтримку, мотивацію до подальших дій. Це підтримує у дитини віру у свої сили. Наступного разу дитина не буде боятись обирати завдання із зірочкою, бо віритиме у свої сили і вашу підтримку.

Слід зауважити, що у форматі суб'єкт-суб'єктної комунікації дитини та відповідальних і люблячих батьків, дитина має широкі межі свободи. Дорослі зреалізують супровід користування цією свободою, дбаючи про поглиблення у дитини почуття відповідальності за свої дії та вчинки. Тоді відбувається не авторитарний нагляд та контроль, а саме виховуюче спілкування. В умовах сімейного виховання старший дошкільних опановує розумною, позитивною свободою. З переходом дитини у широкий соціум, яким і є шкільне життя, така сформована властивість особистості допоможе дитині правильно вибудовувати стосунки як з однолітками, так і з дорослими. Зокрема, допоможе передбачати можливі наслідки тих чи інших намірів, задуманих планів, ситуацій, що виникатимуть.

Важливим є дотримання в родині, де зростає дитина, певного порядку співжиття кожним із членів родини. Якщо це правильно продемонструвати дитині і надати відповідне тлумачення важливості присутності такого порядку, як саме він покращує наше життя – дитина легко прийме, засвоїть і буде надалі дотримуватись як звичного правила життя. Саме з організованості дитини у дрібницях побутового співжиття, у різних своїх дитячих справах, розвагах, у спільних із дорослими діях і започатковується довільність дитячої поведінки – самокерування власними діями у відповідності до певних правил і норм. Виробляється звичка обмірковувати правила, вимоги, слухати і чути пояснення дорослого, приймати їх і керуватись ними у своїй діяльності. У дитини формується готовність сприймати наявність правил, кордонів (заборон чи обмежень) у житті та давати адекватну реакцію, здатність розуміти та дотримуватись визначених кимось правил. Все це виховує у дитини

внутрішню відповідальність за свої ще дитячі обіцянки, дії. Якщо дитина приходить у дитячий колектив (дошкільного закладу, студії, школи) із позитивними задатками самоорганізації, він стане тим розвивальним середовищем, де її формування буде успішно продовжуватись.

Особистісне спілкування – формує **ціннісні орієнтації, емоції, морально-етичні уявлення, емпатійні переживання**. Це особистісні бесіди дорослих (мами, тата, дідуся) з дитиною.

Одна з найбільших проблем на сьогодні – різке зниження емпатійності загалом у суспільстві, у підростаючого покоління, у дошкільників зокрема, що є однією із загроз зародження у дітей **емоційної глухоти** як нездатність відчувати емоції, низька сенситивність щодо емоційно-психічних станів іншої особистості, пригнічення емоцій, відсутність потреби в емоційному включенні у спілкування, замкненість і байдужість.

Педагогічна майстерність дорослих полягає у гармонійному поєднанні процесів спілкування та виховання, яке б створювало сприятливі умови для розвитку дитини. Спілкування з дитиною має вибудовуватись на принципах ставлення до дитини, як до самоцінності, на основі любові та осмисленої власної відповідальності, проявляючи до дитини максимальне терпіння, прагнення розуміння та співучасті у дитячій діяльності. Це вільне суб'єкт-суб'єктне спілкування. Надана дитині свобода дій у партнерській співпраці з люблячим дорослим стає осмисленою та мотивованою поривами добра, корисної активності, що є сприятливим ґрунтом для соціального розвитку особистості дитини. Важливим є не контроль з боку люблячих батьків, а супровід процесу саморозвитку дитини, збереження при цьому права дитини відстоювати власну індивідуальність. У форматі такого вільного спілкування батьків з дитиною створюються умови для вільного, розкутого вияву особливостей дитини у відповідності до соціально значимих цінностей співжиття. Відносини в родині формують основу для ставлення дитини до оточуючого світу. Це має бути не ситуативно штучно створена, а природня любляча атмосфера родини, де відчувається взаємоповага і діти приймають

участь у обговоренні важливих питань, де значимим є голос і дорослих, і дітей, враховуються інтереси кожного. Для дитини важливо чути і відчувати (обов'язкова наявність обидвох!), що її люблять завжди. Відчуття захищеності та підтримки, яке панує вдома є мотивуючим фактором для самореалізації дитини, її активного розвитку а також дієвим стимулом для самоосвіти та самовиховання самих батьків. Дуже важливо, щоб у родині із однаковою повагою і інтересом ставились до успіхів, досягнень на професійному рівні чи навчанні як дорослих, так і дітей, підтримували у складні моменти випробувань. Такий підхід навчає дитину з повагою ставитись до професійної зайнятості дорослих, стимулює інтерес до навчання.

Специфіка батьківсько-дитячих відносин проявляється у підвищеній емоційній значущості як для дитини, так і для батьків. Своєю поведінкою дорослий створює для дитини модель емоційних станів та відчуттів, приклади емоційного ставлення до близьких дорослих, до родини, а згодом і до інших людей.

У процесі суб'єкт-суб'єктної комунікації щедро насиченій емоційно-безпосередніми контактами зароджуються емоційно-сміслові відчуття, ставлення дитини, уявлення про себе і навколишній світ, про способи взаємодії з ним. Для дитини така комунікація має бути джерелом позитивних емоцій, ресурсних станів та відчуттів. Максимально насичуючи процес взаємодії з дитиною ціннісними смислами та емпатійними діями дорослі тим самим формують гармонію почуттів, мислення та уяви дитини. Важливо створювати ситуації, де дитина вчиться думати про «щастя», відчувати і оберігати те, що викликає у неї позитивні емоції. Вплив сім'ї у цих процесах важко переоцінити.

Сімейна гра – формує **уяву, активність, творчу ініціативу, самостійність, партнерську взаємодію**

Спільна гра дорослого і дитини з визначеними правилами дій учасників, які вмотивовані спільним бажанням грати в цю гру є природною соціальною ситуацією взаємодії, де реально діють загальні норми соціальної моралі,

соціальні уявлення щодо поведінки людини, яка є і бажаною, і обов'язковою. Водночас включається і так звана особистісна моральність, як індивідуалізоване втілення в поведінку дитини цінностей соціальної поведінки. І саме емоційна вмотивованість дитини на спільну гру спонукає до згармонізованості цих двох "типів" моральної поведінки.

Сімейна гра це безцінний досвід діалогу рівних суб'єктів (дитина і дорослий) і неоціненна школа як для дошкільнят так і для самих дорослих. Дорослий, беручи на себе певну роль у дитячій грі, підкоряючись дитині у її задумі, має можливість продемонструвати змістовне наповнення своєї ролі. Для дитини це чудовий урок для наслідування та моделювання нових рольових дій. Дуже часто батьками до кінця не усвідомлюється необхідність набуття дошкільником сімейного досвіду соціальних ролей. У звичних умовах внутрішньо сімейного спілкування створюються найкращі можливості для розкриття дитині власних ціннісних орієнтацій у взаєминах зі світом.

Найперше, що є важливим у будь якій сімейній грі - це момент спільної згоди на гру, де кожен суб'єкт має право голосу; вибір самої гри, коли у кожного є свої уподобання; вибір ведучого (якщо гра того вимагає) тощо. Спільна гра допомагає формувати у дитини навички поведінки, ставлення до людей, манеру спілкування з людьми різного віку, статі, навички комунікації одразу з двома та більше учасниками.

Варто додати, що такі сімейні ігри дають можливість зрозуміти і навчитись виробляти здатність зважати на особливості індивідуальних характерних ознак учасників взаємодії: коли грають молодші братик чи сестричка, старенька бабуся, дідусь, який має проблеми зору чи слуху тощо. Дорослі мають нагоду продемонструвати у реальних обставинах, як має узгоджуватись повага до партнера і дотримання правил гри і як співрадіти переможцю і підтримати того, хто потерпів поразку. Активна участь у сімейних іграх вчить дитину вмінню боротися, достойно вигравати та програвати, здатність витримувати неочікуване розчарування. Для дорослих є

важливим уважно відстежити помилкові дії дитини, зрозуміти причину її хибних кроків і обов'язково у спокійній формі індивідуально з дитиною виконати "роботу над помилками". Це має орієнтувати дитину на самовдосконалення, зміцнення самооцінки та самоствавлення. Дуже добре, якщо такі спільні ігрові моменти в родинному колі стануть доброю традицією. Це створюватиме найкращу розвивальну ситуацію, в якій дитина в природних умовах мимовільно привласнюватиме базові ціннісні орієнтації співжиття: добро, чесність, співчуття, емпатію, толерантність. І хоч ми говоримо про базові ціннісні орієнтації, але у кожному конкретному випадку вони тісно пов'язані із бажаннями, потребами, інтересами і уподобаннями самих дорослих. Це посилює вимоги до внутрішньої культури дорослих і піднімає рівень відповідальності родини за формування якісної основи ціннісної орієнтації дошкільника, яка би сприяла протидії негативним впливам соціального оточення. Морально-ціннісна складова розвитку дитини визначає її позицію у світі, ставлення до оточуючого середовища, до соціуму, до самої себе. Це є основою до усвідомлення дитиною себе як суб'єкта оточуючого життя, що і визначатиме її суб'єктну активність у процесі учіння. Морально-ціннісна складова має бути цільовим вектором системи виховання у сім'ї.

Важливо, щоб у процесі підбору самих ігор були враховані вік, уподобання дитини, її захоплення, особливості розвитку, здібності, доцільність. Гра має зацікавити дитину, захопити, що тільки сприяє розвитку дитини, формуючи у дитини позитивне ставлення до навчання. Особливої уваги потребує питання якості та безпеки ігор.

Ще на етапі підготовки дитини до дитячого садка необхідно посилювати роботу у напрямку осмислення дитиною своїх досягнень. Мова йде про період активного прагнення дитини «бути як дорослий», намагання виконувати все з мотивацією «я сам». Дорослі мають підтримувати такі прагнення стати дорослим емоційним підтвердженням свого схвалення дитячих досягнень: «Як ти гарно все зробив, навіть краще за мене! Я тобою пишаюсь.»

Особливо важливим є наявність у подібних ситуаціях власного прикладу дорослих що створює правильну розвивальну ситуацію.

Дошкільний вік є важливим сензитивним періодом психічного розвитку дитини, коли закладається центральний стержень внутрішнього світу, приходять розуміння і прийняття цілого спектру простих і водночас глибоких емоцій радості, щастя, суму, злості.

Вироблення у дитини навичок розпізнавання і регулювання як позитивних так і негативних емоцій відбувається за сприятливої соціальної ситуації розвитку в умовах виховання в сім'ї. Для реалізації цього процесу необхідне спілкування дитини з дорослими, які в певній мірі володіють культурою і здатні передати накопичений емоційний досвід. Саме у форматі суб'єкт-суб'єктної комунікації дорослого з дитиною активно взаємодіють всі чинники емоційно-чуттєвої сфери дошкільника. Це і є оптимальною соціальною ситуацією для оволодіння дитиною мовою почуттів як засобом взаємодії з оточуючими.

Дитині достатньо важко адекватно оцінити як свій стан, так і стан оточуючих, визначити емоції. Такі вміння потребують спеціального розвитку. Навчаючи дитину замислюватись над своїм внутрішнім самовідчуттям у різні моменти спокою, гри, бурхливої суперечки чи навіть сварки спонукаємо до спроб описувати свої емоції словами, аналізувати вираз обличчя, позу, жести, називати почуття, передавати кольором у своїх малюнках, чути ноти щастя у музиці. Долучаючи до активного словника дитини назви емоцій (моральних почуттів) наповнюємо їх конкретним змістом, прикладами із власного життя. Слушним приводом для бесіди (аналізу) можуть стати сторінки прочитаних книжок, ситуації із життя героїв спільно переглянутого мультфільму чи реалії сімейних прогулянок та подорожей. Даючи можливість дитині спокійно і вільно висловлювати свої відчуття, своє розуміння, ставлення до героя чи ситуації, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, ми вчимо дитину розуміти і перейматись емоційним станом близького дорослого. Встановлюючи відкриті довірчі батьківсько-дитячі взаємини з позиції терпеливості та взаємоповаги,

ми поступово формуємо у дитини здатність до емпатії, співчуття, уміння відчувати стан іншої людини, поставити себе на її місце у тій чи іншій ситуації. Дитина вчиться керувати своїми емоціями. Вдосконалюючи усвідомлення власного емоційного стану у різних життєвих ситуаціях дитина збагачує досвід вирішення емоційних проблем, виявляючи емпатію на основі емоційного передбачення наслідків своїх вчинків для інших. Розвиваючи емоції, які впливають на характер і ефективність процесу спілкування, дитина набуває навиків встановлення і продовження контакту в певних конкретних ситуаціях. Це допоможе дитині звести до мінімуму різні негативні моменти на етапі входження у новий шкільний колектив, налагодити процес комунікації із однолітками, дорослими.

Навчання у школі передбачає виконання певного роду завдань разом із кимось, у команді. До цього дитину треба готувати: навик комунікації, робота у колективі. Небажання працювати з кимось не є недоліком, а є індивідуальною особливістю. Є діти, які люблять гратись самотійно, що потрібно сприймати саме як характерну особливість – схильність до усамітнення. Брати це до уваги у роботі з такою дитиною. Бажано про таку особливість проговорити на консультації з психологом (вихователем, вчителем).

Результати дослідження питання успішної адаптації дитини до умов шкільного життя виокремлюють емоційну сферу як одну з проблем сучасної сім'ї, що гальмують процес підготовки дитини до шкільного життя. Лише 13,9% з числа опитаних батьків майбутніх першокласників вважають емоційний аспект важливою складовою готовності дитини до шкільного життя.

Недостатня увага до особистісних проблем (емоційної сфери) дитини а також негативний характер досвіду перших емоційних стосунків може бути причиною частих проявів агресії у дітей дошкільного віку, тривожності, що може призводити до порушень емоційної сфери. Так зустрічаються діти з вираженими внутрішньо-особистісними конфліктами (відсутність емоційної

децентрації), діти з міжособистісними конфліктами (відсутність емоційної синтонії), діти як із внутрішньо особистісними, так і з міжособистісними конфліктами (відсутність емоційної саморегуляції). Діти з такими проблемами прийшовши до школи та зіткнувшись з першою ж конфліктною ситуацією замикаються в собі, що веде до відчуження, проявів асоціальної поведінки та негативно впливає на навчальний процес.

Індивідуальні бесіди з дорослими виявили обмеженість уявлень про власну дитину: як дитина сприймає кожен нову ситуацію для себе (як у садку, так і за межами); як проявляє свою ініціативу у групі та чи проявляє взагалі; як обирає друзів, налагоджує нові контакти; поведінка дитини у конфліктній ситуації; улюблений мультфільм, іграшка в групі; ким хоче бути на Святи ялинки. Безліч важливих дрібниць, які і складають емоційний світ дитини, залишаються поза увагою відповідальних батьків.

Наявне обмеження позаситуативно-особистісного спілкування гальмує процес пізнання дитиною соціального світу людей, заважає формуванню навичок соціальної поведінки, усвідомленого ставлення до себе як до особистості, усвідомлення своєї ролі у полі комунікації з іншими людьми. Дитина повністю залежить від свого емоційного стану, що в свою чергу ускладнює вибудову комунікації із соціумом. Тоді як лише емоційно самодостатня дитина здатна сконцентрувати увагу на змістовому наповненні нової діяльності. Навіть мінімальний відсоток негативу, зауваження чи просто непорозуміння здатне ввести дитину в стан тривожності та дискомфорту.

Гармонійні позитивно емоційно наповнені суб'єкт-суб'єктні відносини мають не змушувати, а заохочувати дитину до активного пізнання, бажання рухатись вперед. Саме такі стосунки допоможуть дорослому зрозуміти індивідуальний початковий рівень можливостей власної дитини, обрати відповідний формат взаємодії, навчити дитину спокійно реагувати на зауваження дорослого, адекватно аналізувати власні помилки. Отриманий у родині досвід взаємодії має допомагати дитині поступово ставати більш впевненою у собі і загалом відповідати програмі розвитку самої дитини.

Важливою складовою базису особистісної культури є мовленнєвий розвиток. Мова – є основою духовної сили народу, проявом індивідуальної культури особистості. Лише достатній рівень мовленнєвих досягнень забезпечує дитині успішну реалізацію своєї соціальної та інтелектуальної активності. Варто зауважити, що пріоритетними завданнями гуманітарної політики держави, зокрема, Стратегії національно-патріотичного виховання (від 18 травня 2019 року №286/2019) є розвиток національної самосвідомості, етнічної ідентичності підростаючого покоління, ціннісного ставлення до рідної та державної мови.

Розвиток мовлення є складним психічним процесом, що обумовлюється характером спілкування дитини з оточуючим світом. І потенціал комунікативно-мовленнєвих здібностей у кожної дитини суто індивідуальний. Наукою доведена пряма закономірність результативності засвоєння дитиною рідної мови від рівня розвиваючого потенціалу мовного середовища, у якому вона виховується. Брак уваги до процесу розвитку мови дитини, неправильна мова оточуючих справляє негативний вплив на мовленнєвий і психічний розвиток дитини, на різні форми її діяльності, на спілкування дитини як з дорослими, так і з однолітками. Відставання у розвитку мовлення дитини 6 річного віку гальмує її загальний розвиток у часовому еквіваленті на 3 роки. Мовні звички, дефекти, закладені в дитинстві мають високу стійкість і дуже важко піддаються корекції. Сім'я є важливим чинником в процесі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутнього школяра. Лише активне залучення дитини за ініціативи дорослого до діалогічного спілкування, створення сприятливої комунікативної атмосфери в сім'ї сприяє розвитку її мовлення.

Тому вдосконалення мовної культури сучасної сім'ї є одним із завдань педагогічної освіти. Початкова мовна практика дитини проходить шляхом наслідування мови дорослих. Поступово у дитини розвивається здатність відчувати та розуміти різні інтонації голосу дорослого, відтінки його емоційного настрою. У процесі щоденної комунікації: вдома, на прогулянці, в

магазині, дорогою до дому дорослий має змогу збагачувати словниковий багаж дитини називаючи об'єкти, дії, відповідні їх ознаки чи властивості, підбираючи узагальнюючі слова. Дитина отримує нові знання розвиваючи навик мовного спілкування, понятійне мислення, здатність до узагальнення отриманої інформації. Наповнюючи словник дитини, дорослі підтримують цікавість та формують відповідальне ставлення до семантики слова, уміння надавати йому точну емоційну характеристику, стимулюємо бажання дитини використовувати отримані знання та уміння для більш точного висловлення своїх думок та бажань.

В дошкільному віці у дитини формується особистісне ставлення до рідної мови та використання її у різних сферах діяльності, що у подальшому і визначатиме ступінь внутрішньої готовності особистості до збереження та утвердження цінностей української культури. Знання державної мови відкриває дитині шлях до усвідомлення своєї національної самоідентифікації, пізнання себе членом великої української родини, формування національної свідомості, самоствавлення, виховує любов до рідного дому, своєї країни, рідного слова та традицій, сприяє гармонійному становленню особистості.

Активно наповнюючи процес родинної комунікації мовленнєвими формами звертання, правильних назв предметів побуту, дії, власних назв із бажаним коротким доповненням історії походження того чи іншого слова та демонструючи правила мовленнєвого етикету, дорослі тим самим формують культуру спілкування, пробуджуючи інтерес до рідної мови та збереження національних традицій. Любов до слова, його мелодики розвивається із знайомства з малими фольклорними формами: загадок, приказок, колискових, щедрівок, а також поезій та дитячих пісень. Доброю традицією можуть стати родинні співи: розучування українських народних пісень формує у дитини відчуття рідної мови, розкриває мелодику і красу українського слова, пробуджує глибинні почуття. Родинні співи це ще одна забута форма родинної педагогіки. Дитина спочатку чує рідну мову, вчиться відчувати її, вчиться говорити рідною мовою. Так прищеплюється любов до рідної мови.

Читання казок розвиває фантазію дитини, інтелект, мотивує допитливість, стимулює прояв емоційних реакцій, бажань, ресурсних рефлексій, наповнює внутрішній світ дитини новими відтінками.

Читання вголос має вагомий вплив на формування емоційної сфери, розвиваючи світ почуттів дитини, створюючи сприятливий ґрунт для оволодіння рідною мовою. Батьківське читання створює міцні емоційні зв'язки між дорослим і дитиною, які стають внутрішнім джерелом тепла і підтримки для дитини на усе життя. Читання вголос вчить дитину уважно слухати і чути дорослого, що стає важливим фактором успішного учіння вже з перших днів школи. Для дорослого важливо підтримати бажання дитини (або ж ініціювати самому) до спільного обговорення прочитаного. Під час розмови звертаємо увагу на те, як дитина будує речення (складні, поширені, розповідні). виправляти мовні (помилки вимови) помилки слід дуже коректно. Читання вголос є хорошою сімейною традицією яка прищеплює любов до книги, процесу читання, вчить читати, формує особистість.

Чуття мови, відчуття естетичної насолоди, здатність свої почуття передавати словами формується на основі мовленнєвого досвіду, який дитина отримує завдяки своїй активній мовленнєвій поведінці у різних видах діяльності і є важливим фактором для отримання мовних знань та формування мовної компетенції майбутнього школяра.

З 80% батьків, які виявляють бажання всебічного розвитку своїх майбутніх першокласників - 58% батьків виявляють занепокоєння проблемами з логічним мисленням, з логічним зв'язним мовленням. Навчання в садку здійснюється виключно державною мовою (із залученням викладачів англійської мови), проте: 75% з числа опитаних дорослих зазначили, що не спілкуються державною мовою вдома, з яких 20% - бажають говорити українською, але на заваді цьому відсутність достатніх умінь та навичок.

Вивчення рідної мови, як засобу пізнання і спілкування розпочинається з раннього дитинства в сім'ї, серед рідних і близьких людей. Вже у старшому дошкільному віці дитина має практично засвоїти норми рідної мови, вільно

спілкуватись. Для цього вона повинна чути від дорослих, перш за все від батьків, правильну літературну мову. Кожне слово, речення дорослого має бути чітким і значимим для дитини.

Час перед початком навчання у школі варто використати для довершення вироблення необхідних дитині здатностей (компетентностей), вмінь, навичок. Перед індивідуальною консультацією з батьками пропонуємо провести з дитиною заняття, де будуть підібрані саме ті завдання, що вимагають певних умінь, над якими саме потрібно попрацювати. Це може бути робота із сюжетною картинкою. Присутність батьків на занятті є обов'язковою.

Завдання для дитини:

Розглянь картинку.

Розкажи, що тут відбулось?

Як ти думаєш, що було перед цим?

Що буде далі, як гадаєш?

На основі того, з якими труднощами зустрінеться дитина, створюючи розповідь, дорослі роблять висновки про рівень сформованості комунікативних здібностей, зв'язного мовлення, образного мислення.

Перед завершенням перебування у ЗДО є доцільним підведення підсумків по формуванню дошкільної зрілості у кожного випускника. Обстеження рівня розвитку дітей старшого дошкільного віку та готовності до шкільного життя проводиться відповідно до Базового компонента дошкільної освіти. Ознайомлення з отриманими результатами має відбуватись в індивідуальному порядку окремо з кожною родиною.

Обговорення з батьками процесу діяльності дитини має стати поштовхом до моделювання співпраці батьків з дитиною з метою вдосконалення відміченого блоку умінь і компетентностей майбутнього школяра. Бажано розробити підбірку спеціальних вправ, завдань, творчих ідей як підказку для батьків для продуктивної роботи з дитиною влітку. Консультуючи кожну родину психолог радить у якому режимі варто

працювати з конкретною дитиною, на що звернути особливу увагу. Переважна більшість батьків налаштовані на взаємодію із психолого-педагогічною службою: для них важливо чути як про успіхи своєї дитини, так і про труднощі, покроковий розбір кожної ситуації і дієвий та зрозумілий алгоритм вирішення проблеми. І ключовим у цій співпраці має стати індивідуальний підхід та зворотній зв'язок. Створення атмосфери взаєморозуміння та довіри сприятиме роботі, направленій на усвідомлення вікових особливостей та можливостей дитини старшого дошкільного віку, актуалізацію знань стосовно проблеми готовності дитини до умов шкільного життя, обговоренню ключових методів та форм роботи з дітьми в умовах сім'ї. Завдання психолого-педагогічної служби - допомогти сучасним батькам оволодіти способами створення соціального простору в сім'ї, де б дитина отримала можливість вибудовувати суб'єкт-суб'єктні стосунки з найближчим оточенням.

Окремої уваги потребують сім'ї, чиї діти з різних причин не відвідують дитячий садок. У системі дошкільної освіти напрацьовано арсенал різних форм та методів з такими родинами. Є необхідність проаналізувати цей досвід відібравши те, що допоможе взяти під опіку психолого-педагогічної служби кожна родину, що готує дитину до школи сама. Сьогодні одним із пріоритетних завдань освіти є відродження психолого-педагогічного патронату сімей, що вимагають особливої уваги. У роботі з такими родинами мова йде про суто індивідуальний підхід. Уніфікованою може бути лише інформація щодо наповнення поняття дошкільної зрілості та критеріїв готовності дитини до шкільного життя. Позитивно зарекомендували себе підготовчі курси для старших дошкільників у форматі малочисельних груп, що дає можливість реалізувати індивідуальний підхід. Бажано організовувати таку роботу із початку навчального року перед школою, що дасть можливість виявити необхідність у наданні вузькоспеціальної допомоги окремим дітям (логопеда, зокрема). Доцільним є присутність батьків під час проведення таких занять: дорослі отримують дієвий зразок роботи з дитиною у ситуації реальної

навчальної ситуації. Практика відповідних занять з дітьми у літній період перед школою не є бажаною (як виняток).